

Далибор Б. Ђукић
Универзитет у Београду
Правни факултет
dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-1447-7128

АУТОНОМИЈА ВЕРСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У ПРАВНОМ ПОРЕТКУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ*

Сажетак: *Право верских организација да самостално одлучују о чистио верским питањима и да уређују своју интерну организацију сада међу основне предуслове за остваривање како колективног, тако и индивидуалног аспекта верске слободе. Обим и садржина верске аутономије могу се разликовати у зависности од модела односа државе и црква и верских заједница. Основна хипотеза рада је да заштитна верске аутономије у Србији не одстоје до општих међународних стандарда усвојених међународним конвенцијама за заштиту људских права и судском праксом Европског суда за људска права. И поред задовољавајућег правног оквира заштите верске аутономије, процена за унапређење има када је реч о поштовању права различитих фракција насталих моделом унитар некада јединствене верске организације.*

Кључне речи: *слобода вероисповести, верска аутономија, Закон о црквама и верским заједницама, Република Србија, правни поредак.*

1. УВОД

Верска аутономија представља једну од најинтригантнијих, али и најпопуларнијих тема државно-црквеног права. Скоро да нема државе у којој институционална самосталност верских организација није на посебан начин регулисана. Неретко је црквена или верска аутономија уставна категорија. У државама у којима то није случај, верској аутономији је поклоњена посебна пажња у законодавству које регулише правни положај верских организација. Разлог за то је чињеница да без самосталног одлучивања о чисто верским

* Рад је настао као резултат Пројекта Правног факултета Универзитета у Београду „Савремени проблеми правног система Србије“ за 2023. годину.

питањима, верске организације губе свој верски карактер и могу доћи у опасност да се „утопе“ у државни апарат и претворе у државни или јавни сервис.

У модерним системима односа државе и цркава и верских заједница, посебна пажња се посвећује заштити верске аутономије, јер без ње није могуће ни остваривање слободе вероисповести. Без обзира да се ради о систему државне цркве, строге или кооперативне одвојености, верске организације уживају самосталност када је реч о уском кругу питања чисто верског карактера. Несумњиво, модел државно-црквених односа може утицати на обим и садржину верске аутономије, али не би смео да доведе до њеног укидања или прекомерног ограничења.

Предмет рада су обим и садржина верске аутономије у упоредном праву са посебним освртом на српску регулативу која уређује заштиту верске аутономије. Основна хипотеза рада је да заштита верске аутономије у Србији не одступа од општих међународних стандарда успостављених међународним конвенцијама за заштиту људских права и судском праском Европског суда за људска права. Да би наведена хипотеза била доказана, у раду ће најпре бити анализиран појам верске аутономије и њена садржина са краћим освртом на различита упоредноправна решења (2). Затим ће бити анализирани спорови који се тичу примене аутономних прописа верских организација (3), као и спорови који се тичу подела унутар верских организација (4). Последње поглавље посвећено је заштити верске аутономије у Србији, док је у закључку дата синтеза свих резултата анализе.

2. ПОЈАМ ВЕРСКЕ АУТОНОМИЈЕ

Верска аутономија представља један од предуслова постојања и остваривања верске слободе. Она, са једне стране, обухвата аутономију појединаца да слободно остварују своја верска права укључујући избор верских учења, вршење различитих религијских пракси и обреда, слободно испољавање верских уверења и сл. Са друге стране, а у вези са индивидуалном верском аутономијом, налази се аутономија верских организација које, између осталог имају право да самостално и слободно уређују своје верске послове, регулишу унутрашњу организацију и избор верских службеника, формирају сопствено аутономно право итд. Демаркација линије између домета императивних норми државног права и аутономних норми верског права спада међу најкомплекснија питања државно-црквеног права и често је узрок спорова између држава и цркава и верских заједница.

Могуће је идентификовати више приступа институционалној верској аутономији у различитим деловима света. У Немачкој се она везује за право

цркава на самоодређење, које деривира из одредби Вајмарског устава и, уз слободу вероисповести и одвојеност државе и цркве, по мишљењу фон Кампенхаузена (*von Campenhausen*), представља трећи стуб система државно-црквених односа прокламованог немачким уставом.¹ У сличном правцу се креће и став П. Дејна (*P. Dane*) да у Сједињеним Америчким Државама доктрина верске аутономије заузима средњи положај између права на слободу манифестовања верских уверења (*the free exercise clause*) и клаузуле о забрани установљавања државне цркве (*the establishment clause*).² Верска аутономија, дакле, са једне стране представља *conditio sine qua non* остваривања верске слободе, док је са друге стране директна последица одвојености државе и верских организација.

Садржај верске аутономије није могуће прецизно одредити. У литератури се могу пронаћи различити погледи на домете аутономије верских организација. М. Радуловић даје релативно исцрпан преглед шта све може спадати у домен верске аутономије: „право на самоодређење, односно право да буде призната не само историјска него и есхатолошка димензија Цркве; – право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално и слободно обављају своје унутрашње и јавне послове; – право да буду носиоци и генератори правног субјективитета, односно да као правна лица *sui generis* својим организационим јединицама и установама дају и укидају својство правног лица; – јемство државе да неће ометати примену аутономне правне регулативе цркава и верских заједница, да ће поштовати њихове правоснажне одлуке и да ће, на њихов захтев, пружати одговарајућу помоћ у спровођењу тих одлука, у складу са грађанским законима; – право да своју културу и своја духовна искуства преносе и шире преко јавног медијског сервиса, као и кроз образовни систем, односно право да организују и изводе наставу веронауке у државним и приватним школама; – право да самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима³. В. Ђурић овом списку додаје и изузимање верских службеника из надлежности редовних судова и њихово стављање под јурисдикцију верских судова, као и учествовање верских службеника у раду мешовитих судова.⁴ У страниј литератури се домен верске аутономије повезује са правом верских организација да самостално уређују своје учење, мисију, организациону и унутрашњу структуру и хијерархију,

¹ A. F. Campenhausen, „Church Autonomy in Germany“, in: G. Robbers, *Church Autonomy: A Comparative Survey*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2001, 77.

² P. Dane, „The Varieties of Religious Autonomy“, in: G. Robbers, *Church Autonomy: A Comparative Survey*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2001, 119.

³ М. Радуловић, *Обнова српској државно-црквеној њрава*, Београд 2009, 117.

⁴ В. Ђурић, „Хегемонија државног и аутономија црквеног права у СР Немачкој и Републици Србији“, *Сйрани љравни живој* 3/2013, 81.

бирају и постављају службенике и остало особље, као и да детерминишу своју аутентичну природу и тежње.⁵

Овде треба напоменути да и стварање посебног аутономног верског права спада у домен верске аутономије. Цркве и верске заједнице јесу предмет регулисања државног права, али као верске организације не могу у потпуности бити објект државног законодавства, јер би то водило ка њиховој принудној секуларизацији. Речима Ч. Митровића, постоји област чисто црквеног права и законодавства и држава се мора уздржавати од било какве законодавне интервенције у тој области. Наравно, и област аутономног црквеног законодавства има своје границе у односу на државни правни поредак.⁶ Када се црквено право посматра као један облик аутономног права, треба истаћи да постоји више врста аутономног црквеног права. Прво би било црквено право које се налази у зависном односу од државе, друго би било „нека врста мешовитог – децентрализованог јавног или придруженог друштвеног права” и на крају трећа врста би било црквено право у потпуности независно од државног права.⁷ Из наведеног се може закључити да и аутономно верско право има комплексну природу, те да је граница између домета његових норми и норми државног права замагљена и тешко одредива. Самим тим постоји потенцијал да постане узрок спорења и тензија која могу нарушити односе између државе и верских организација и као и квалитет заштите слободе вероисповести.

Спорови у вези са верском аутономијом углавном се тичу примене верских прописа, подела унутар верских организација и судбине њихове имовине, радноправног статуса верских службеника и запослених код послодавца чија се делатност заснива на вери или уверењу и сл.

3. СПОРОВИ У ВЕЗИ ПРИМЕНЕ ВЕРСКИХ ПРОПИСА

Једно од кључних питања заштите верске аутономије јесте проблем државног признавања одлука и прописа верских организација, те у вези са тим питање правних ефеката које они производе. Једна од области у којој се преламају утицаји државног и верског права свакако је брачно и породично право. У већини држава верски брак је опционалан, док се верска брачна

⁵ С. Durham, B. Scharffs, *Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives*, Wolters Kluwer, Alphen aan de Rijn 2019, 433.

⁶ Ч. Митровић, *О законодавним њраницама између Цркве и државе*, Државна штампа-рија, Београд 1928, 5-6.

⁷ Д. Митровић, „Сергије Викторович Троицки о месту црквеног права и његовом односу са државним правом“, у А. Раковић, В. Ђурић, *Право, вера, култура*, *Зборник радова научной скуија Право и вера одржаной на Правном факултету и Православном богословском факултету у Београду 18-19. маја 2011*, Београд 2012, 78.

правила примењују у оквиру верских заједница. Такође, световни судови по правилу избегавају да се баве верским учењима, нормама верског права и одлукама органа цркава и верских заједница. Разлог је најчешће чињеница да се чланство у верским организацијама заснива на добровољности, као и да је реч о посебној врсти поступака о којима световни судови нису надлежни да одлучују.

Илустративан пример је случај из Канаде у којем је централно питање било да ли су световни судови надлежни да се баве питањем развода верског брака. Наиме, у складу са споразумом о разводу, муж је преузео обавезу да се појави пред рабинским судом како би жени издао *ṭeiṭ* (отпусно писмо) које је неопходно како би она могла да ступи у други у брак у складу са јеврејским законом.⁸ Међутим, он је 15 година одбијао да се појави пред верским судовима па је супруга одлучила да против њега поднесе тужбу световном суду. Судови оба степена једногласно су одлучили да нису надлежни за решавање спорова такве врсте и да није одговорност државе да спроводи верске прописе. Насупрот томе, Врховни суд је нашао начин да верску обавезу преобрази у световну, тј. уговорну обавезу. Наиме, Врховни суд је већином гласова заузео став да је сам супружник споразумом о разводу своју обавезу из верске трансформисао у обавезу о којој световни судови могу да одлучују, јер је добровољно пристао на извршење те обавезе у уговору који нема верски карактер.⁹ Оваквим тумачењем канадски судови су избегли да се баве деликатним питањем правних ефеката које производе верске обавезе, иако је било мишљења да је суд прешао линију интервенишући у унутрашњим верским питањима наметањем родне равноправности у домену верског развода.¹⁰

Сличан случај забележен је и у Уједињеном Краљевству. У јануару 2020. у Лондону је супружница јеврејског порекла покренула приватну тужбу против свог бившег мужа који је одбио да јој изда *ṭeiṭ*, тј. отпусно писмо. Иако су они већ били разведени по државним прописима, одсуство верског развода утицало је негативно на тужилин живот у јеврејској заједници. Тужила је тврдила да би понашање мужа требало да буде кривично гоњено као облик породичног злостављања. Под претњом кривичном санкцијом, бивши муж је пристао да тужили изда „отпусно писмо” након чега је она повукла тужбу.¹¹ Иако суд није донео пресуду у овом спору, чињеница је да

⁸ С. Danon: *Zbirka pojmova iz judaizma*, SJOJ, Beograd 1996, 171.

⁹ SCC (Supreme Court of Canada), *Bruker v. Marcovitz*, 2007 SCC 54, пресуда од 14. децембра 2007.

¹⁰ R. Moon, „Divorce and the Marriage of Law and Religion Comment on *Bruker v. Marcovitz*”, *Supreme Court Law Review*, 42/2008, 37-62.

¹¹ Vovk, D., *The Chained Wife Problem: Religious and Secular Perspectives*, <https://talkabout.iclrs.org/2020/02/18/chained-wife-problem-religious-and-secular-perspectives/>, 15. новембар 2023.

се полако отвара питање употребе кривичноправне заштите за постизање одређених ефеката у домену верског брака. То посебно може бити спорно из угла заштите верске аутономије.

Занимљиво је да су се пред канадским судовима појављивале потпуно обрнуте ситуације. У горе наведеним случајевима реч је била о верској обавези установљеној „световним уговором”, док се спорови могу водити и око верских уговора који предвиђају „световне обавезе”. Такав је случај са обавезом плаћања мехра (младожењиног брачног дара),¹² који је уговорен током склапања брачног уговора у складу са исламским правом. Приликом развода жена може имати право на исплату мехра, при чему се понекад од световних судова захтева да обезбеде извршење ове обавезе.¹³

Општински суд у Новом Пазару у сличном случају одбио је тужбени захтев за исплату мехра у износу од 8500 евра модификованог одложним условом. У пресуди је мехр квалификован као брачни уговор, а пошто није био склопљен у прописаној форми, заузет је став да тужбени захтев није основан. За Суд је мехр најпре елемент шеријатског брака, те је због тога основ уговора о мехру недопуштен.¹⁴ У сваком случају, реч је о деликатном одмеравању у којој мери секуларни судови смеју да намећу извршавање обавеза проистеклих из склапања и развода верског брака.

4. СПОРОВИ ПРОИСТЕКЛИ ИЗ ПОДЕЛА УНУТАР ВЕРСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

До сукоба и подела и унутар верских организација долази из различитих разлога. Понекад преовлађују верска питања, док се неретко као узрок појављују и административна и имовинска питања. За судове и државне органе поделе верских организација постају изазов у моменту када се од њих тражи да одлуче која од више новонасталих фракција задржава право својине на покретној и непокретној имовини или који ће од више верских лидера бити признат од стране државе. У таквим ситуацијама световне власти могу лако упасти у замку уређивања унутрашњих верских послова, чиме би озбиљно нарушиле верску аутономију верских организација и свих новонасталих фракција.

¹² S. Manić, „Pravna priroda mehra”, u V. Čolović, *Uvod u šerijatsko pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd 2020, 177 – 195.

¹³ R. Jukier, J. Woehrling, „Religion and the Secular State in Canada”, *Religion and the Secular State: National Reports*, Madrid 2015, 164.

¹⁴ А. Човић, *Породично њравни аспекти верских бракова*, Институт за упоредно право, Београд 2020, 167.

Европски суд за људска права развио је богату судску праксу решавајући спорове повезане са поделатама унутар верских организација. Ово не би требало да чуди имајући у виду комплексност таквих спорова и повезаност верских подела са ширим друштвеним и политичким околностима. То је вероватно и разлог зашто се већина таквих спорова водила против држава источне Европе, међу којима доминирају оне из некадашњег совјетског блока. Општа транзиција која је захватила те државе повезана са формирањем нових независних држава и нација оставила је трага и на односе унутар верских организација.

У случају Митрополитске цркве Бесарабије против Молдавије Европски суд за људска права требало је да процени да ли одбијање молдавских власти да региструју Бесарабијску митрополију представља недозвољено мешање у права заштићена чл. 9 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, којим се штити слобода мисли, савест и вероисповести. У овом случају реч је била о подели унутар православне заједнице у Молдавији. Митрополитска црква Бесарабије основана је као независна православна црква која се убрзо након оснивања припојила Румунској православној цркви. У моменту њеног оснивања на територији Молдавије највећа и најзначајнија верска организација била је Православна црква Молдавије, која се налази под јурисдикцијом Московске патријаршије.

Аргументи које је Влада Молдавије изнела били су да Бесарабијској цркви није укинута право на уживање слободe вероисповести јер одбијање регистрације није значило и забрану деловања. Затим је Влада тврдила да је православље признато у Молдавији још 1993. године када је призната и Православна црква Молдавије у оквиру Московске патријаршије, затим да Бесарабијска црква није нова верска организација, те да између њих у верском погледу нема никакве разлике. Влада је тврдила и да је оснивање Бесарабијске цркве представљало покушај успостављања новог административног тела унутар Православне цркве Молдавије и да ради заштите државне неутралности у верским пословима, Влада није смела да се меша у тај сукоб. Такође, влада је изразила страх да би признавање Бесарабијске цркве могло да угрози независност и територијални интегритет Молдавије, пошто је по њеном мишљењу иза овог сукоба стајао политички сукоб Русије и Румуније.

У вези са првим аргументом, Европски суд за људска права је заузео став да толерисање одређене верске организације не може да буде супститут за регистрацију. У вези са другим аргументом Суд је истакао да је неутралност државе неспојива са овлашћењем државе да процењује легитимност верских уверења. Овај став Суда је од посебног значаја за заштиту верске аутономије јер Суд није прихватио покушај Владе да легализује њене процене о томе да ли одређена верска организација представља део неке друге организације или је потпуно независна. Међусобни односи различитих верских група спадају у домен њихове верске аутономије и државни органи не би

смели да „утапају” једну верску организацију у другу на основу сопствених процена њихових верских учења. Обавеза неутралности и непристрасности, којом се заправо штити и верска аутономија, подразумева да држава треба да обезбеди услове за коегзистенцију и толеранцију између сукобљених група без условљавања државног признања претходним признањем од стране неке од сукобљених фракција. Суд није уважио ни аргумент о угрожености територијалног интегритет и суверенитета, те је нашао да је молдавска влада одбијањем да региструје Бесарабијску митрополију повредила чл. 9 Европске конвенције.¹⁵

Нешто другачији изазови настају када се држава нађе у ситуацији да треба да одреди која од више новонасталих фракција представља истинског наследника некада јединствене верске организације. Признавање таквог статуса може имати важне правне последице, укључујући признавање својинских права и државних привилегија које су припадале ранијој јединственој верској организацији. У случају Сериф против Грчке, држава је санкционисала лице које је тврдило да је муфтија, иако је држава већ признала друго лице за званичног муфтију исламске заједнице.¹⁶ Као што је већ поминуто, држава је у обавези да остане неутрална и непристрасна кад је реч о сукобима унутар верских организација. И поред тога, држава може под одређеним условима да прихвати представнике одређене групе или фракције као званичне представнике верске организације за одређене потребе, као што је признавање и склапање верског брака. У сваком случају, држава не сме да силом закона успоставља јединство подељене верске организације или да приморава вернике да се повинују верском лидеру којег држава признаје.¹⁷

Сличан проблем појавио се у Србији због подела унутар исламске заједнице. Државни органи деловали су са позиција неутралности и заштите верске аутономије те стога нису регистровали као традиционалну верску заједницу ни Исламску заједницу Србије, ни Исламску заједницу у Србији. На тај начин избегли су да се ставе на страну било које од две велике фракције које претендују да буду једини истински наследник Исламске заједнице Југославије.¹⁸ У сваком случају, нерешеност њиховог правног статуса на дужи рок може представљати препреку њиховом свакодневном функционисању и стварати оправдан страх од правне неизвесности.

¹⁵ ECtHR, *Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova*, Application no. 45701/99, пресуда од 13. децембра 2001.

¹⁶ ECtHR, *Serif v. Greece*, Application no. 38178/97, пресуда од 14. децембра 1999.

¹⁷ C. Evans, C. A. Thomas. „Church-State Relations in the European Court of Human Rights”, *Brigham Young University Law Review*, 3/2006, 720.

¹⁸ А. Раковић, *Срби и религијски интервенционизам 1991–2015, Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви њосле распада Југославије*, Хришћански културни центар др Радован Биговић, Београд 2015, 144–145.

Један од најмаркантнијих случајева који се тичу поделе верске организације са имовинскоправним последицама јесте Свето-Михајловска парохија против Украјине. Случај је повезан са поделом унутар православне заједнице у Украјини. Парохија која је поднела представку Европском суду за људска права основана је 1989. године и стекла је правни субјективитет 1993. године. Одмах по оснивању, парохија је приступила изградњи велелепног храма у Кијеву, да би до 1992. године променила неколико јурисдикција док коначно није прешла у састав Украјинске православне цркве Московске патријаршије. У то време било је дошло до поделе међу украјинским православцима тако да су две најбројније црквене организације биле Украјинска православна црква Московске патријаршије (УПЦ-МП) и Украјинска православна црква Кијевске патријаршије (УПЦ-КП) уз још неколико мањих православних црквених организација.¹⁹ Иако је УПЦ-МП инсистирала да Свето-Михајловска парохија промени свој статут и уподоби га статутима осталих њених парохија, то се није догодило све до 1999. године. Те године дошло је кулминације сукоба са УПЦ-МП при чему је руководство парохије оптужено за злоупотребе фондова намењених изградњи цркве.

Крајем 1999. године Парохијски одбор донео је одлуку о поновној промени јурисдикције и преласку у састав УПЦ-КП. Истовремено, нови статут је поднет надлежним државним органима како би донете одлуке биле озваничене. Неколико дана касније, присталице УПЦ-МП који су углавном били чланови те парохије преузели су контролу над комплетном имовином парохије и на састанку којем је присуствовало преко 300 верника донели су одлуку о промени руководства и усвојили нови статут усаглашен са захтевима УПЦ-МП. Надлежни државни органи одбили су да региструју статут који је претходна управа парохије донела, судски поступци нису довели до промене одлуке државних органа, тако да је ранија управа донела одлуку о подношењу представке Европском суду за људска права. Европски суд је утврдио да је постојало мешање у слободу вероисповести подносиоца представке, те да одбијање регистрације новог статута није било неопходно у демократском друштву.²⁰ У сваком случају, главно питање није решено, а то је судбина имовине коју је парохија стекла. Ново руководство наставило је изградњу и увећање имовине парохије тако да би једноставно прихватање статусних измена из 2000. године нанело нову неправду тренутним корисницима те имовине.²¹

¹⁹ Више о подели и заступљености православних цркава у Украјини вид. Д. Ђукић, „Изазови регулисања правног положаја верских организација током замрзнутих конфликта”, у Р. Васић, Б. Чучковић, *Идентитетски преображај Србије Прилози пројекту 2017-колективна монографија*, Београд 2018, 182.

²⁰ ECtHR, *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine*, Application no. 77703/01, пресуда од 14. јуна 2007.

²¹ G. Druzenko, „Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine: A Thing Done by Halves?”, *BYU Law Review* 3/2009, 574.

Када је реч о верској аутономији Европски суд је заузео став да државни органи не смеју да игноришу унутрашње прописе верских организација,²² те да су оне слободне уреде начин примања нових чланова и искључивања постојећих чланова. Суд је, такође, заузео став да се унутрашња организација верских заједница и њихова правила о чланству морају посматрати као облици изражавања верских уверења и традиција.²³ Дакле, верска аутономија је директно повезана са манифестацијом верских уверења и може се посматрати као један њен појавни облик.

5. ВЕРСКА АУТОНОМИЈА У СРБИЈИ

Устав Републике Србије у чл. 11. прописује да је Република Србија световна држава а да су цркве и верске заједнице одвојене од државе.²⁴ О проблему прецизирања шта световност или секуларност државе заиста значи писано је јако пуно и то је тема која не престаје да интригира ауторе широм света.²⁵ У сваком случају, у световној држави не постоји институционална повезаност државе и верских организација, што значи да би бар у нормативном погледу требало да је верска аутономија адекватно заштићена. Наравно, не треба губити из вида да су постојале, те и да и даље постоје државе које у уставима прокламују секуларност, али истовремено повређују верску аутономију цркава и верских заједница и *de jure* и *de facto*.²⁶ У домаћој правној јавности вођена је расправа да ли се уставотворац определио за систем строге или кооперативне одвјености,²⁷ коју је заправо разрешио Уставни суд утврдивши да се у Републици Србији примењује систем кооперативне одво-

²² ECtHR, *Svyato-Mukhaylivska Parafiya v. Ukraine*, пар. 149.

²³ ECtHR, *Svyato-Mukhaylivska Parafiya v. Ukraine*, пар. 150.

²⁴ Устав РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

²⁵ У домаћој научној јавности повела се занимљива расправа о начелу секуларности државе. Вид. М. Божић, „О дескриптивној денотацији термина и прескриптивној конотацији појма секуларизам“, *Правни зајиси* 2/2022, 697-702. М. Божић, „Чему секуларизам“, *Правни зајиси*, 2/2020, 663-668. М. Божић, „Секуларизам и уставна секуларност“, *Правни зајиси*, 2/2021, 631-633. С. Милошевић, „Ход по жици: о уставности ограничења слободе вероисповести у ванредном стању проглашеном у Србији услед епидемије болести COVID-19“, *Правни зајиси*, 1/2020, 173-203. С. Милошевић, „Секуларизам vs. уставна секуларност“, *Правни зајиси* 1/2021, 285-294. П. Митровић, Секуларна држава и религијска неутралност, *Правни зајиси* 1/2022, 285-304.

²⁶ Вероватно најмаркантнији пример је Турска.

²⁷ Т. Маринковић, „Прилог за јавну расправу о уставности Закона о црквама и верским заједницама“, *Анали Правној факултету у Београду* 1/2011, и С. Аврамовић, „Поимање секуларности у Србији – рефлексије са јавне расправе у Уставном суду“, *Анали Правној факултету у Београду*, 2/2011.

јености државе и цркава и верских заједница.²⁸ У сваком случају, степен заштите верске аутономије не мора нужно да зависи од модела односа државе и верских организација.

Устав Републике Србије детаљније регулише колективни аспект слободе вероисповести у чл. 44 у којем се понавља да су цркве и верске заједнице одвојене од државе и да су „слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију, верске послове, да јавно врше верске обреде, да оснивају верске школе, социјалне и добротворне установе и да њима управљају, у складу са законом“. Овим чланом прецизиран је садржај верске аутономије коју Устав гарантује свим црквама и верским заједницама.²⁹ Уставом загарантована самосталност верских организација ограничена је законом, што управо упућује на то да оне поседују ограничену аутономију чије границе утврђује законодавац.

Садржај верске аутономије не исцрпљује се само у њиховом праву да самостално структуришу своју унутрашњу организацију и самостално регулишу одређени круг питања. Закон о црквама и верским заједницама (ЗЦВЗ) прописује да су верске организације „независне од државе и једнаке пред законом“. ³⁰ Очигледна је разлика између термина одвојеност који се користи у Уставу и независност који уводи ЗЦВЗ.³¹ Овде треба нагласити да је ово разликовање оправдано чињеницом да Устав говори о моделу односа државе и цркве, који се правилно назива моделом одвојености, док ЗЦВЗ уређује верску аутономију, због чега употреба придева „независне“ није неприкладна.³² Законодавац је успео да након бурне историје повређивања верске аутономије у Србији пружи висок степен заштите самосталности и аутономије верских организација.

Законом о црквама и верским заједницама додатно је разрађена садржина верске аутономије која се гарантује свим верским организацијама. У складу са чл. 6, ст. 3 оне имају право „да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове“. Осим наведеног, посебну правну заштиту уживају и аутономни прописи верских организација, чију примену држава не само да не може ометати (чл. 7, ст. 1), већ мора пружити одговарајућу помоћ за извршење правоснажних одлука и пресуда верских организација (чл. 7, ст. 2). Уставни суд је разматрајући усаглашеност наведених норми са Уставом РС заузео

²⁸ Уставни суд, IУз-455/2011, *Службени гласник РС*, бр. 23/2013.

²⁹ В. Ђурић, 94.

³⁰ Закон о црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС*, бр. 36/06.

³¹ Н. Ђурђевић, *Остваривање слободе вероисповести и јавни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2008, 125.

³² Д. Ђукић, *Инијерконфесионално законодавство у Југославији и Србији 1918-2006*, Београд 2022, 135.

став да одлуке органа верских организација не могу имати карактер извршних исправа, али да је „под одређеним условима, у оквиру уставних граница, и помоћ државе у извршењу „црквених” одлука могућа, али наравно, не на уштрб и не на рачун довођења евентуално у питање остваривања Уставом зајемчених права“.³³ Помоћ државе при извршавању одлука верских органа (тзв. *brachium saeculare*) омогућава да одредбе аутономног верског права имају стварни ефекат и јача аутономију верских организација. Истом циљу доприноси и чињеница да се државна помоћ даје искључиво на захтев цркава и верских заједница.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Верска аутономија је један од основних предуслова за остваривање верске слободе. Као што је у раду указано, државе имају различите приступе овој материји. Област верске аутономије обухвата широк спектар права верских организација, укључујући право на самостално уређивање верских послова, формулисање верских доктрина и учења, избор верских службеника, управљање имовином, формирање аутономног верског права и сл. Границе између домета верске аутономије и императивних норми државног права неретко могу бити нејасне, па због тога постају извор спорова који могу угрозити остваривање слободе вероисповести и хармоничне односе између државе и верских организација.

Из анализе канадских случајева може се извести општи закључак да државни судови имају обавезу да избегавају одлучивање о правима и обавезама које проистичу из одредби аутономног верског права. Међутим, животне ситуације могу бити доста комплексније, па заштита људских права може захтевати судску интервенцију. Правна техника трансформације верске у грађанскоправну обавезу може бити од користи да се постигну оба циља: заштита угрожених права појединаца, али и њихова аутономија и право да не учествују у верским обредима и верским процедурама различитих врста. Као што је већ указано, и српски судови су одбијали да прихвате обавезност уговорних обавеза насталих као елемент склапања верског брака.

Када је реч о поделама унутар верских организација државни органи су дужни да поступају верски неутрално. Више случајева пред Европским судом за људска права је вођено јер су државе процењивале која од више новонасталих фракција је догматски или организационо ближа некада јединственој верској организацији. Такође, било је и случајева да држава преферира једну од верских организација или једно руководство верске организације

³³ Устав РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

из политичких разлога. Таквим поступањем не само да се негира једнакост и равноправност свих верских организација, већ се задира у њихову аутономију и интерну организацију. Када је реч о Србији, поделе унутар исламске заједнице представљају озбиљан изазов, који би требало решити признавањем статуса традиционалне верске заједнице Исламској заједници Србије која је поднела неопходну пријаву пре више од 15 година.

На крају може се закључити да прописи којима је уређена аутономија црква и верских заједница у Републици Србији, гарантују широку аутономију верских организација. Она обухвата самосталност верских организација приликом доношења одлука којим се уређује веома широк круг верских питања. Најчешћи проблем са којим се суочавају верске организације, а тиче се њиховог аутоног деловања јесте признавање правног субјективитета њиховим организационим јединицама. Цркве и верске заједнице имају право оснивања, укидања и генерисања правног субјективитета њихових организационих јединица. Међутим, често је нејасно које све организационе јединице у складу са аутономним верским правом поседују правни субјективитет. Зато би требало унапредити систем регистрације тако да омогућава регистрацију свих ентитета којима верске организације у оквиру своје аутономије признају правни субјективитет.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Campenhausen A.F., „Church Autonomy in Germany“, in: G.Robbers, *Church Autonomy: A Comparative Survey*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2001.
- Dane P., „The Varieties of Religious Autonomy“, in: G. Robbers, *Church Autonomy: A Comparative Survey*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2001.
- Danon C., *Zbirka pojmova iz judaizma*, SJOK, Beograd 1996.
- Druzenko G., „Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine: A Thing Done by Halves?“, *Brigham Young University Law Review* 3/2009, 573-574.
- Durham C., Scharffs B., *Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives*, Wolters Kluwer, Alphen aan de Rijn 2019.
- ECtHR, Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova, Application no. 45701/99, пресуда од 13. децембра 2001.
- ECtHR, Serif v. Greece, Application no. 38178/97, пресуда од 14. децембра 1999.
- ECtHR, Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine, Application no. 77703/01, пресуда од 14. јуна 2007.
- Evans C., Thomas C. A., „Church-State Relations in the European Court of Human Rights“, *Brigham Young University Law Review* 3/2006, 699-726.
- Jukier R., Woehrling J., „Religion and the Secular State in Canada“, *Religion and the Secular State: National Reports*, Madrid 2015, 155-191.
- Manić S., „Pravna priroda mehra“, u V. Čolović, *Uvod u šerijatsko pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd 2020, 177–195.

- Moon R., „Divorce and the Marriage of Law and Religion Comment on Bruker v. Marcovitz”, *Supreme Court Law Review*, 42/2008, 37-62.
- SCC (Supreme Court of Canada), Bruker v. Marcovitz, 2007 SCC 54, пресуда од 14. децембра 2007.
- Vovk D., *The Chained Wife Problem: Religious and Secular Perspectives*, <https://talkabout.iclrs.org/2020/02/18/chained-wife-problem-religious-and-secular-perspectives/>, 15. новембар 2023.
- Аврамовић С., „Поимање секуларности у Србији – рефлексije са јавне расправе у Уставном суду“, *Анали Правној факултету у Београду*, 2/2011.
- Божих М., „О дескриптивној денотацији термина и прескриптивној конотацији појма секуларизам“, *Правни записи* 2/2022, 697-702.
- Божих М., „Секуларизам и уставна секуларност“, *Правни записи*, 2/2021, 631-633.
- Божих М., „Чему секуларизам“, *Правни записи*, 2/2020, 663-668.
- Ђукић Д., „Изазови регулисања правног положаја верских организација током замрзнутих конфликата“, у Р. Васић, Б. Чучковић, *Идентитетски преображај Србије Прилози пројекту 2017-колективна монографија*, Београд 2018, 181-195.
- Ђукић Д., *Интерконфесионално законодавство у Југославији и Србији 1918-2006*, Београд 2022.
- Ђурђевић Н., *Остваривање слободе вероисповести и правни положај црква и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2008.
- Ђурић В., „Хегемонија државног и аутономија црквеног права у СР Немачкој и Републици Србији“, *Сирани правни животи* 3/2013.
- Закон о црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС*, бр. 36/06.
- Маринковић Т., „Прилог за јавну расправу о уставности Закона о црквама и верским заједницама“, *Анали Правној факултету у Београду* 1/2011.
- Милошевић С., „Секуларизам vs. уставна секуларност“, *Правни записи* 1/2021, 285-294.
- Митровић П., Секуларна држава и религијска неутралност, *Правни записи* 1/2022, 285-304.
- Милошевић С., „Ход по жици: о уставности ограничења слободе вероисповести у ванредном стању проглашеном у Србији услед епидемије болести COVID-19“, *Правни записи*, 1/2020, 173-203.
- Митровић Д., „Сергије Викторович Троицки о месту црквеног права и његовом односу са државним правом“, у А. Раковић, В. Ђурић, *Право, вера, култура, Зборник радова научној скупи Право и вера одржаној на Правном факултету и Православном богословском факултету у Београду 18-19. маја 2011*, Београд 2012.
- Митровић Ч., *О законодавним границама између Цркве и државе*, Државна штампарија, Београд 1928.
- Радуловић М., *Обнова српској државно-црквеној права*, Београд 2009.
- Устав РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.
- Уставни суд, ГУз-455/2011, *Службени гласник РС*, бр. 23/2013.
- Човић А., *Породично правни аспекти верских бракова*, Институт за упоредно право, Београд 2020, 167.
- Раковић А., *Срби и религијски интервенционизам 1991–2015, Политички аспекти верских изазова српској држави и цркви после распада Југославије*, Хришћански културни центар др Радован Биговић, Београд 2015.

Dalibor B. Đukić
University of Belgrade
Faculty of Law
dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-1447-7128

Autonomy of Religious Organizations in the Legal Order of the Republic of Serbia

Abstract: *The right of religious organizations to independently decide on purely religious issues is one of the basic prerequisites is fundamental for upholding both communal and individual aspects of religious freedom. The scope and content of religious autonomy may differ depending on the model of the relationship between the state and churches and religious communities. The basic hypothesis of the paper is that the protection of religious autonomy in Serbia does not deviate from the general international standards established by international conventions for the protection of human rights and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. However, there remains an opportunity for enhancement, particularly concerning the protection of rights for various factions resulting from divisions within formerly unified religious entities.*

Keywords: *freedom of religion, religious autonomy, Law on Churches and Religious Communities, Republic of Serbia, legal order.*

Датум пријема рада: 6.12.2023.

Датум прихватања рада: 3.1.2024.